

# श्रीक्षेत्र डेरवण वार्तापत्र

वर्ष-७, अंक-४ ब

एप्रिल-२०१९ विशेषांक

विनामूल्य खासगी वितरणासाठी

मासिक, पाने १६

## लो. टिळक आणि स्वा. सावरकर यांच्या स्मारकाचे मा. भैयाजी जोशी यांच्या शुभहस्ते अनावरण

डेरवण येथे भक्तश्रेष्ठ कमलाकरपंत वालावलकर रुग्णालयाच्या परिसरात, लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळक आणि स्वातंत्र्यवीर विनायक दामोदर सावरकर यांची स्मारके उभारण्यात आली असून शुक्रवार, दि. १२ एप्रिल २०१९ रोजी माननीय श्री. भैयाजी जोशी, सरकार्यवाह, राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघ यांच्या शुभहस्ते त्यांचे अनावरण करण्यात आले. आपल्या अनेक उपक्रमातून डेरवण परिसराचा कायापालट करून समाजसेवा, आरोग्य, शिक्षण, क्रीडा अशा अनेक क्षेत्रात भरीव कामगिरी करणाऱ्या श्री विठ्ठलराव जोशी चॅरिटीज ट्रस्टने या स्मारकांची उभारणी केली आहे. लो. टिळक आणि स्वा. सावरकर यांचे पूर्णाकृती पुतळे आणि पार्श्वभूमीवर त्यांच्या

जीवनातील महत्त्वाचे प्रसंग मूर्तरूप करणारी भिक्तीशिल्पे (म्युरल्स); अशा स्वरूपातील या स्मारकांची संकल्पना आणि आरेखन सुप्रसिद्ध चित्रकार श्री. सुहास बहुलकर यांचे असून, ही शिल्पे शिल्पकार श्री. अशोक सोनकुसरे यांनी साकारली आहेत.

सकाळी ठीक १०.०० वाजता दोन्ही स्मारकांचे अनावरण मुख्य अभ्यागत मा. श्री. भैयाजी जोशी यांच्या शुभहस्ते झाल्यावर त्यांच्या हस्ते भगव्या हिंदू ध्वजाचे आरोहण करण्यात आले. या वेळी त्यांच्यासह राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाचे कोकण प्रांत प्रचारक श्री. सुमंत आमसेकर, श्री. विकासराव वालावलकर यांनी दोन्ही राष्ट्रपुरुषांना पुष्पांजली अर्पण करून वंदन केले.





स्व. सावरकरांना पुष्पांजली वाहून विनम्र अभिवादन



कोकण प्रांत प्रचारक सुमंत आमसेकर पुष्पांजली वाहताना



लो. टिळकांना पुष्पांजली वाहून विनम्र अभिवादन



ध्वजप्रार्थना पठण



मा. भैयाजी जोशी यांच्या हस्ते दीपप्रज्वलन

या नंतर रुग्णालय परिसरातील सभागृहात सर्व अभ्यागतांचे आगमन झाल्यावर वे. मू. मंदार फडके आणि वे. मू. मिलिंद बोरकर यांनी केलेल्या ध्वजप्रार्थना पठणाने सभेला प्रारंभ झाला. श्रीसद्गुरू सहजानंद सरस्वती स्वामी महाराज यांच्या प्रतिमेसमोर मा. भैयाजी जोशी तसेच ट्रस्टचे कार्यकारी विश्वस्त श्री. विकास वालावलकर, आरोग्य संचालिका डॉ. सुवर्णा पाटील, शिक्षण संचालिका श्रीमती शरयू यशवंतराव आदींच्या हस्ते दीपप्रज्वलन झाले.

प्रथम प्रा. सचिन कानिटकर यांनी सभेची सूत्रे हाती घेऊन या स्मारकांच्या उभारणीमागची भूमिका विशद केली. मा.भैयाजी जोशी यांचा परिचय करून देण्यात आल्यावर विकासराव वालावलकर यांच्या हस्ते शाल, श्रीफळ आणि पुष्पगुच्छ देऊन त्यांचा सत्कार

करण्यात आला. मुख्य अभ्यागतांच्या हस्ते श्री. सुहास बहुलकर, आणि श्री. अशोक सोनकुसरे यांना शाल श्रीफळ पुष्पगुच्छ आणि चांदीचा प्याला आदी देऊन गौरविल्यावर सौ. सोनकुसरे यांचाही साडी आणि पुष्पगुच्छ देऊन सन्मान करण्यात आला.

सर्वप्रथम आरोग्य संचालिका डॉ. सुवर्णा पाटील यांनी आपले विचार व्यक्त करताना सांगितले की आपले सर्व आयुष्य पणाला लावून लो. टिळक, स्वा. सावरकर यांनी स्वातंत्र्यासाठी प्रखर संघर्ष केला. हालअपेष्टा, देहदंड सोसला आणि आपणाला स्वातंत्र्य मिळाले; परंतु आजची सामाजिक परिस्थिती भयावह आहे. समाज एवढ्या निकृष्ट अवस्थेत जगत आहे की तो स्वातंत्र्यासाठीचा संघर्ष कशासाठी केला असा प्रश्न पडावा. पण याच थोर राष्ट्रपुरुषांचा



श्रीसद्गुरू सहजानंद सरस्वती स्वामींच्या प्रतिमेला पुष्पांजली

आदर्श डोळ्यापुढे ठेवून श्री विठ्ठलराव जोशी चॅरिटीज ट्रस्टने प्रतिकूल परिस्थितीत अनेक समाजोपयोगी कामातून समाज घडविण्याचे व्रत हाती घेतले आहे. ट्रस्टच्या विविध उपक्रमांची माहिती देऊन आज देशवासियांच्या मनात 'राष्ट्रधर्म हाच स्वधर्म!' ही भावना जागृत व्हावी अशी अपेक्षा त्यांनी भाषणाअखेर व्यक्त केली.

'लो. टिळक आणि स्वा. सावरकर यांचे जीवन म्हणजे धगधगते यज्ञकुंड होते!' असे सांगून शरयू यशवंतराव यांनी या दोन्ही राष्ट्रपुरुषांच्या जीवनकार्याचा आढावा घेऊन त्याची वैशिष्ट्ये आणि महत्त्व सोदाहरण स्पष्ट केले. 'जे राष्ट्र इतिहास विसरते त्याचा भविष्यकाळ उज्वल नसतो!' हे सावरकरांचे वचन उद्धृत करून थोर पुरुषांची स्मारके इतिहास जागता ठेवतात आणि त्यासाठी अशी स्मारके उभारणे अत्यंत आवश्यक आहे असे त्या म्हणाल्या. या तेजोमय राष्ट्रपुरुषांना वंदन करून 'एक शिक्षक म्हणून राष्ट्रभक्त पिढी निर्माण करण्याची जबाबदारी मी स्वीकारते' असे त्यांनी भाषणाअखेर सांगितले.

प्रा. सचिन कानिटकर यांनी प्रवाही सूत्रसंचालनाच्या ओघात या दोन महापुरुषांच्या जीवनातील साम्यस्थळांकडे श्रोत्यांचे लक्ष वेधून, ज्यांनी कारागृहाच्या भिंतींवर काव्य लिहिले त्यांचे कार्य आज भिंतीवर शिल्पबद्ध होत आहे आणि ते भावी पिढ्यांना प्रेरणादायी ठरणार आहे असे सांगितले. विभूर्तीना देवत्व देऊन काही लोक कार्य करण्याच्या जबाबदारीतून स्वतःची सुटका करून घेतात तर काही जण श्रद्धेच्या बळावर मोठे काम उभारतात. डेरवण येथील कार्य हे असेच श्रद्धेच्या बळावर भक्तश्रेष्ठ कमलाकरपंत वालावलकर

आणि त्यांच्या पश्चात त्यांचे सुपुत्र श्री. विकासराव वालावलकर हे करीत आहेत हे त्यांनी आवर्जून नमूद केले.

"आपल्या देशाचा इतिहास अभ्यासणे व त्यातील उत्तम ते स्वतः अंगीकारणे आणि पुढच्या पिढीकडे ते सोपविणे हे आपले कर्तव्य आहे. तसे न केल्यास ज्या राष्ट्रपुरुषांच्या कर्तृत्वामुळे तो इतिहास घडला आहे, त्या राष्ट्रपुरुषांशी प्रतारणा केल्यासारखे होईल. ह्या राष्ट्रपुरुषांनी केलेला त्याग काळाच्या पडद्याआड विस्मृतीत जाऊ नये ह्यासाठी त्याचे सदैव चिंतन होणे गरजेचे आहे व त्यासाठी त्यांचे कार्य अक्षररूपाने वा चित्ररूपाने वा भिंतीचित्ररूपाने आपल्या नेहमी नजरेसमोर राहाणे आवश्यक आहे." अशा शब्दात या स्मारकांच्या उभारणीमागची ट्रस्टची भूमिका प्रमुख विश्वस्त विकासराव वालावलकर यांनी मांडली. लो. टिळकांवर कवी सुधीर मोघे यांनी केलेली एक सुंदर कविता आणि स्वा. सावरकर यांचे मा. अटलबिहारी वाजपेयीजींनी केलेले गुणवर्णन ऐकवून या दोघांच्या समग्र व्यक्तिमत्त्वाचे मर्मच त्यांनी उलगडून दाखविले.

तसेच, श्रीसहजानंद सरस्वती स्वामी महाराजांनी तरुणपणी, सावरकरांच्या रत्नागिरीतील वास्तव्याच्या काळात त्यांच्यासमवेत केलेल्या गुप्त क्रांतिकारक कार्याची माहिती देऊन, या भारतभूमीत राष्ट्रउभारणीच्या कार्यात नेहमीच संतसत्पुरुषांचा महत्त्वाचा सहभाग असतो असे प्रतिपादन त्यांनी केले. श्रीमहाराज जरी आध्यात्मिक प्रवृत्तीचे असले तरी राष्ट्र टिकले तरच देश आणि धर्म टिकेल या विचारातून त्यांनी राष्ट्रउभारणीसाठीच 'शिवसृष्टी' उभी केली आणि

मुख्य अभ्यागतांचा सत्कार



‘राष्ट्रधर्मा’चे संवर्धन केले. ही स्मारके व्हावीत हा त्यांचाच संकल्प होता तो आज प्रत्यक्षात आला आहे. जेथे आरोग्य, शिक्षण आणि क्रीडाक्षेत्रातील कामाचा त्रिवेणी संगम झाला आहे अशा जागी झालेल्या या स्मारकापासून जर येथे येणारे हजारो तरुण विद्यार्थी आणि स्त्री-पुरुष स्फूर्ती घेतील तर या स्मारकांच्या उभारणीमागील हेतू साध्य होईल असे सांगून या स्मारकाचे अनावरण राष्ट्र उभारणीसाठी वाहून घेतलेल्या मा. भैयाजींच्या हस्ते होत आहे याबद्दल विशेष आनंद व्यक्त केला.

मा. भैयाजी जोशी यांनी डेरवण येथे सुरू असलेल्या भक्ती, शक्ती, पुरुषार्थ, ज्ञानसाधना आणि सेवा या साऱ्याचा समुच्चय असणाऱ्या कार्याविषयी बोलताना माणसाचा आणि राष्ट्राचा ‘समग्र विकास’ म्हणजे काय याचा ऊहापोह आपल्या भाषणात केला, ते भाषण संपूर्णपणे पुढे दिलेले आहे. मा. भैयाजींच्या भाषणानंतर प्रख्यात गायक श्री. संजीव मेहेदळे यांनी श्री. अभय इंगळे (तबला) आणि श्री. ओम्कार पाटणकर (सिंथेसायझर) यांच्या साथीने ‘टिळकस्तवन’ आणि ‘जयोऽस्तुते श्रीमहम्मंगले’ ही दोन सावरकर विरचित काव्ये सुरेलपणे सादर केली आणि नंतर संपूर्ण ‘वंदेमातरम’

या राष्ट्रगीताचे गायन होऊन हा समारंभ समाप्त झाला.

आज सकाळी डेरवण येथे मा. भैयाजी जोशी यांचे, श्री. पुरुषोत्तम शेणॉय, हिंदू जागरण मंच, कोकण प्रांत प्रमुख आणि श्री. सुमंत आमसेकर, कोकण प्रांत प्रचारक यांच्यासह आगमन झाल्यावर श्री विठ्ठलराव जोशी चॅरिटीज ट्रस्टचे मुख्य विश्वस्त श्री. अशोक जोशी आणि कार्यकारी विश्वस्त श्री. विकासराव वालावलकर यांनी त्यांचे स्वागत केले. उद्घाटनसमारंभापूर्वी, सर्व अभ्यागतांना डॉ. सुवर्णा पाटील यांनी वैद्यकीय महाविद्यालयाच्या सभागृहात केलेल्या सादरीकरणातून संस्थेच्या कार्याविषयी माहिती देण्यात आली. त्यानंतर त्यांनी वैद्यकीय महाविद्यालय, क्रीडासंकुल, इंग्रजी माध्यमाची शाळा, रुग्णालय आदींची पाहाणी करून येथे सुरू असलेल्या कामाचे नेमके स्वरूप आणि त्याची व्याप्ती प्रत्यक्षात जाणून घेतली. मा. भैयाजींनी सायंकाळी प्रयाण करण्यापूर्वी शिवसमर्थगडाला भेट देऊन श्रीशिवरायांचे हे एकमेवाद्वितीय स्मारक पाहून आनंद व्यक्त केला. तसेच श्रीसंत सीतारामबुवा वालावलकर समाधिमंदिर, श्रीस्वामी समर्थ - श्रीराम मंदिर, श्रीदत्त मंदिर यांना भेट दिली.



चित्रकार श्री. सुहास बहुलकर यांचा सत्कार



शिल्पकार अशोक सोनकुसरे यांचा सत्कार



शिक्षण संचालिका शरयू यशवंतराव



सूत्रसंचालक प्रा. सचिन कानिटकर



श्री. विकासराव वालावलकर



## माननीय श्री भैयाजी जोशी यांचे मार्गदर्शन



मा. भैयाजी जोशी

“मंचावर उपस्थित आदरणीय विकासराव वालावलकर, डॉ. सुवर्णाताई पाटील, शरयूताई यशवंतराव, ज्यांनी खरंतर मंचावर बसलं पाहिजे - मला थोडं आश्चर्यही वाटलं आणि आनंदही वाटला - पण मंचावर कधी बसायचं नाही असं ज्यांनी ठरविलं असे परमपूज्य अशोकराव जोशी, या कार्यक्रमाला उपस्थित या परिसरातील प्रकल्पाला जोडले गेलेले, बाहेरून आलेले, सर्व बंधू आणि भगिनी -

सुरुवातीलाच मी परमपूज्य सहजानंद सरस्वतींच्या स्मृतीला अभिवादन करतो. त्यांच्या चरणी प्रणाम करतो. या भूमीचा विचार करताना मनामध्ये विचार येतो की ही भूमी, कोकणचा परिसर, प्राचीन काळापासून पुण्यभूमी राहिलेली आहे. एखाद्या भूमीशी एखाद्या व्यक्तिमत्त्वाचे नाव जोडले जाते. मला असे वाटते की कोकणचे काही भाग्य आहे, या जमिनीची काही विशेषता आहे की येथे कायम रत्नांची खाणच राहिलेली आहे. महाराष्ट्रामध्ये बारा ‘भारतरत्न’ आहेत त्यातील सहा रत्नागिरी जिल्ह्यातील आहेत. म्हणजे ही खरी रत्नाची खाण आहे. नुसती काल्पनिक नाही!

समोर सुहासराव बहुलकर बसलेले आहेत, सोनकुसरे दांपत्य समोर बसलेले आहे की ज्यांच्या कलेने, कल्पकतेने, परिश्रमाने हे शिल्प साकारलेले आहे, त्याचे आपण आज औपचारिक उद्घाटन करतो आहोत, त्या सर्वांचे मनःपूर्वक अभिनंदन!

मी विचार करित होतो की या भूमीचे वैशिष्ट्य काय? खूप ठिकाणी मंदिरे असतात. येथे सहजानंद सरस्वतींनी मंदिर तर बांधलेच, एक धार्मिक श्रद्धेचे केंद्र स्थापित केले. मी बऱ्याच वर्षांपूर्वी येथे आलो त्या वेळी हा परिसर विकसित व्हायचा होता. मला सांगण्यात आले होते की शिवसमर्थगड बघायला जायचे आहे. माझ्या डोळ्यासमोर ऐतिहासिक स्थळ आले. इथे तर मंदिर आहे आणि मंदिराला जोडून शिवसमर्थ आहेत. मंदिर आहे आणि गड आहे. भक्ती आहे आणि शक्ती आहे, पुरुषार्थ आहे. पण तेवढ्याने चित्राला परिपूर्णता येत नाही म्हणून ज्ञानाची साधनाही येथे चालते आहे. पण केवळ भक्ती शक्ती आणि ज्ञान पुरेसे नाही तर समाजाची सेवासुद्धा केली पाहिजे म्हणून या ठिकाणी वैद्यकीय सेवेचे एक मोठे केंद्र आहे. असा समुच्चय फार कमी ठिकाणी आढळतो म्हणून हे भविष्यकाळातील नाही तर वर्तमानकाळातच एक श्रेष्ठ तीर्थक्षेत्र झाले आहे. या ठिकाणी येणारी प्रत्येक व्यक्ती घेऊन काय जाईल? अशोकराव म्हणाले, ‘आम्ही घेत नाही, आम्ही देतो.’ म्हणजे येथे येणारी व्यक्ती काहीतरी घेऊन जाणार आहे. भक्ती, शक्ती, बुद्धी आणि सेवेचा भाव; या भूमीमध्ये जो येईल तो घेऊनच जाईल याची खात्री आहे!

येथे बसलेले आपण, आपणा सर्वांना येथे जन्म मिळाला हे काय कमी भाग्य आहे? आणि असे म्हटलेले आहे की व्यक्तीला

शेवटचा जन्म भारतामध्ये मिळतो. कोठल्याही चैतन्याला शेवटचा जन्म भारतात मिळतो आणि मग मोक्ष प्राप्त होतो. आपणाला हे माहित नाही की आपला हा जन्म शेवटचा आहे की मधला! ते आपणाला माहित नसते म्हणून आपण साधना करतो. ते माहित असते तर आपण भक्तीही केली नसती आणि कर्मही केले नसते. नाहीतरी आता मोक्ष मिळणारच आहे म्हणून! ही संतांची भूमी आहे. ही पुण्यभूमी आहे, ही मोक्षदायिनी आहे. म्हणून आम्ही या भूमीला 'आई' म्हणतो, 'भारतमाता' म्हणतो ती ही चैतन्याने युक्त असलेली भूमी आहे. हिच्या कणाकणात चैतन्य आहे. म्हणून भारतामध्ये पिकनिक स्पॉट कमी आहेत, प्रेरणा घेण्याची केंद्रे जास्त आहेत. राजस्थानमध्ये जयपूर आहे, चितोड आहे. जयपूरला जाणारे, त्या काळात कसे राजमहाल होते हे पाहतात. पण चितोडला खंडहर आहेत, फुटक्या, तुटक्या इमारती आहेत. तुटके फुटके बुरुज आहेत! पण मला असे अनेक लोक माहित आहेत की जे जयपूरला जात नाहीत तर चितोडला जातात. तेथे खंडहर असले तरी ते स्वातंत्र्याची प्रेरणा देणारे आहेत! जे झुकले, वाकले अशांचे किल्ले, महाल सुरक्षित आहेत! महाराष्ट्रातील फार कमी किल्ले सुरक्षित आहेत. प्रेरणा वास्तूतून मिळते पण ती प्रेरणा वास्तूच्या भव्यतेवर किंवा शोभिवंतपणावर नाही तर त्या ठिकाणी घडलेला इतिहास आहे तो प्रेरणा देत असतो. भारतात जन्म घेणे हे भाग्य आहेच पण रत्नागिरी जिल्ह्यात जन्म घेणे हे आणखीन भाग्य आहे आणि रत्नागिरी जिल्ह्यामध्ये येण्याची संधी मिळणे हे आणखी भाग्य!



कार्यकारी विश्वस्त विकासराव वालावलकर मा. भैयाजींचे स्वागत करताना

अनेक गोष्टींचा संगम या ठिकाणी आपणाला पाहायला मिळतो. येथे संतांची मालिका आहे. तुम्ही-आम्ही आज हिंदू म्हणून घेण्यासाठी जिवंत का आहोत? इतिहासामध्ये, पुराणामध्ये याची नोंद होईल की नाही माहित नाही; असे हजारो साधू, संत, संन्याशी महापुरुष, जे हजारो वर्षे या देशात भ्रमण करीत राहिले



संस्थेच्या कार्याविषयी डॉ. सुवर्णा पाटील यांचे सादरीकरण

त्यांनी आपला भक्तीचा भाव जिवंत ठेवला म्हणून आपण हिंदू म्हणून आहोत. परक्यांच्या आक्रमणाला हिंमतीने, शौर्याने तोंड देणारे, संघर्ष करणारे, बलिदान देणारे, या मातृभूमीचे रक्षण करणारे थोर पुरुषार्थी लोक होऊन गेले म्हणून आम्ही जिवंत आहोत. समाजजीवनामध्ये अनेक प्रकारचे दोष निर्माण होत असतात. जर वेळोवेळी कोणी हा जनप्रवाह शुद्ध करण्याचे प्रयत्न केले नाहीत तर हे दोष निर्माण होतातच! आजही दोष कमी नाहीत. पण, त्यातूनही आपण काही प्रमाणात शुद्ध आहोत कारण अनेक वर्तमान श्रेष्ठ सुधारकांची मालिका या देशात आहे. असे जर महापुरुष झाले नसते तर तुम्ही आम्ही नावाचेच हिंदू राहिलो असतो.

म्हणून या देशाला समर्थ रामदासस्वामीसुद्धा आवश्यक आहेत आणि शिवाजी महाराजसुद्धा आवश्यक आहेत. या देशाला चाणाक्य आवश्यक आहेत आणि चंद्रगुप्तसुद्धा! आणि एवढेच नाही तर राणा प्रतापाला संकटकाळामध्ये मदत करणारे भामाशाहासुद्धा आवश्यक आहेत. ज्ञानाचा मार्ग प्रशस्त करणारी ज्ञानाची केंद्रेसुद्धा तितक्याच प्रमाणात आवश्यक आहेत. मनुष्याचा विकास आणि माणसाचे, समाजाचे संरक्षण अशी सशक्त व्यवस्था आवश्यक आहे. आपण



वैद्यकीय महाविद्यालयाची पाहणी करताना, सोबत - डीन डॉ. डोमले आणि अन्य





हनुमानाची पूजा करतो, आराधना करतो, स्तोत्र म्हणतो. त्या स्तोत्रात असे म्हटले आहे की, 'जीर्तेन्द्रियम् बुद्धिमतां वरिष्ठम् ।' हनुमान म्हणजे केवळ बळाचे प्रतीक नव्हे, गळ्यात लॉकेटमध्ये घालायची गोष्ट नव्हे. तो जीर्तेन्द्रिय आहे, बुद्धिमान आहे, बुद्धिमंतांमध्ये श्रेष्ठ आहे. आणि म्हणूनच सतत निरंतर हे कार्य करित राहणारी एक परंपरा या देशामध्ये आहे. आणि समाजाला त्या त्या वेळी जसे जसे आवश्यक आहे तसे तसे महापुरुष मिळत गेले. म्हणजे मोगलांच्या अनन्वीत अत्याचारांच्या कालखंडामध्ये केवळ आरती करावी, भजन करावे, हनुमानाची स्तुती करावी एवढे पुरेसे नाही, रामापुढे दास म्हणून बसलेला हनुमान त्या काळामध्ये कदाचित पुरेसा नाही, त्याला वीर हनुमानाची आवश्यकता आहे आणि म्हणून समर्थ रामदास स्वामींनी दास हनुमानाचा वीर हनुमान केला. पण याचा अर्थ असा नाही की हा हिंसेचा मार्ग आहे. शक्ती आहे, बुद्धी आहे, सगळ्या प्रकारचे सामर्थ्य आहे, हे जर सद्गुणी माणसाच्या हातात असेल तर ते सकारात्मक ठरते, ते दुर्गुणी माणसाच्या हाती गेले तर दुरूपयोग होते आणि समाजाची हानी होते. या देशामध्ये असा प्रयत्न झाला आहे की या चारी प्रकारच्या शक्ती सज्जनांच्या हातामध्ये केंद्रित झाल्या पाहिजेत. समर्थ रामदासस्वामींनी म्हटले आहे की या देशाचा गाडा, देशहित सुरळीतपणे पुढे जायचा असेल तर सज्जन लोक शक्तिशाली झाले पाहिजेत. आज सज्जन लोक दुर्बळ आहेत हीच या देशाची समस्या आहे. समर्थ पुढे म्हणतात की शक्तिशाली लोक सज्जन झाले पाहिजेत. आपल्या शक्तीचा सदुपयोग त्यांनी केला पाहिजे आणि असे सांगणारे कोणीतरी पाहिजे आणि शक्तिशाली लोक त्यांना नमन करते झाले पाहिजेत, शरणागत झाले पाहिजेत.

एवढ्या हजार वर्षांच्या आक्रमणानंतरसुद्धा भारत संपला नाही. एक गर्व आणि स्वाभिमान तुमच्यामध्ये असला पाहिजे की भारत संपण्याकरिता नाही. एक अमरत्व घेऊन राहिलेली ही भूमी आहे, हा देश आहे! एका कवीने म्हटले आहे की 'आम्ही पुत्र अमृताचे । आम्ही पुत्र या धरेचे । जगतास मार्ग दावू ।' कोणता मार्ग दाखवायचा आहे ? - शांती, समन्वय! संपूर्ण वसुंधरा हा एक परिवार आहे, कुटुंब आहे. 'वसुधैवकुटुंबकम्' म्हणणारा हा विचार आहे. हा संपून चालणार नाही. हा केवळ आम्ही इच्छा प्रकट करण्याचा प्रश्न नाही. कोणीही कितीही प्रयत्न केले तरी हा देश संपणार नाही! आणि मग संपणार नाही असा आमचा विश्वास असेल, आमचे भाग्य असेल तर मग आम्ही आमचे कर्तृत्व, आमचे व्यक्तित्व कुठे सत्कारणी लावावे लागेल याचे मार्गदर्शन मात्र वेळोवेळी करावे लागते. ही संतांची भूमी, ही तीर्थक्षेत्र तुम्हा-आम्हाला अमरत्वाचा संदेश देणारी आणि आमच्या अमरत्वाचा उद्देश काय हे सांगणारी ही भूमी आहे.



शूटिंग रेंजमध्ये

आणि मग येथे केवळ हॉस्पिटलच नाही, केवळ शाळाच नाही, केवळ खरे वाटावे असे पुतळेच उभे केले आहेत असे नाही, श्रद्धावानांनी मंदिरात केवळ आरती करून भजन करून, दर्शन करून निघून जावे असे नाही, तर येथे पाऊल ठेवल्यावर त्याच्या हृदयामध्ये परिवर्तन होईल अशी ही पवित्र भूमी आहे.



पुरुषोत्तम शेणॉय आपले कौशल्य आजमावताना

या देशामध्ये एक परिवर्तनाचा कालखंड प्रारंभ झालाय. एक कालखंड असा होता की आमच्या अनेक महापुरुषांना वाटले की आता हा समाज आणि हा देश नाही टिकणार! रोम गेला, ग्रीस गेला, अनेक संस्कृती नष्ट झाल्या! आता भारतही नष्ट होणारच आहे अशा पराभूत मानसिकतेत गेलेला हिंदुसमाज! परंतु या देशाचे भाग्य आहे की या देशात अशा प्रकारचे लोक परंपरेने येत राहिले. संत ज्ञानेश्वरांनी पसायदानात म्हटले आहे की ईश्वरनिष्ठांची मांदियाळी येत राहावी, त्यांनी 'मांदियाळी' म्हटले आहे, एक नाही, आणि 'अनवरत' असे म्हटले आहे. आणि मधला काळखंड जरी निराशेचा, पराभूततेचा, अपराधी भावनेचा कालखंड होता त्या कालखंडामध्ये बाहेर येण्याला प्रारंभ झाला; त्याची सुरुवात आहे १८५७ साली झाली!

'बंड' वगैरे म्हणतात ना ते खोटे आहे! आजच्या काळामध्ये '१८५७चे बंड' असाच धडा शिकविला जातो. पण स्वातंत्र्यवीर सावरकर म्हणाले की हे स्वातंत्र्ययुद्ध आहे, हे बंड नव्हे! स्वकियांच्या विरुद्ध केले जाते ते बंड असते, परकियांच्या विरुद्ध असते ते युद्ध असते! '१८५७' एवढ्याकरिता महत्त्वाचे आहे की आपला देश पारतंत्र्यापासून मुक्त झाला पाहिजे असे काश्मिरपासून कन्याकुमारीपर्यंत चारी दिशांना एका वेळी, एक भाव ठेऊन, आपल्या शक्तिनिशी या देशाला पारतंत्र्यातून मुक्त करण्यासाठी उभे राहिले. या पूर्वी कधी पूर्व लढली, कधी पश्चिम लढली, कधी दक्षिणेकडे युद्धे झाली, पण एकवटून देश उभा राहिला असेल तर तो १८५७ साली. आणि म्हणून भारताच्या इतिहासामध्ये १८५७



इनडोअर स्टेडियममध्ये

हे एक महत्त्वाचे वर्ष आहे! आणि १८५७ साली जे स्वातंत्र्ययुद्ध सुरू झाले ते १९४७ साली संपले आणि आम्ही एक स्वतंत्र देश, स्वतंत्र नागरिक म्हणून उभे राहिलो. आणि आपल्या सर्वांचे भाग्य असे आहे की या स्वातंत्र्याच्या कालखंडात तुम्ही-आम्ही जन्माला आलो. १९४७ पूर्वी जन्मलेले येथे फार थोडे आहेत. पण त्यांचे ९० टक्के आयुष्य स्वातंत्र्यात गेले आहे. परंतु ५७ ते ४७ हा जो प्रवास आहे, क्रांतीवीर वासुदेव बळवंत फडके, त्यांनी क्रांतीची ज्वाला पेटविली, इथे महर्षी दयानंद सरस्वती जन्मले, ज्यांनी समाजातील, देशातील काही कुरूपतेचा मार्ग मुक्त झाला पाहिजे असे म्हटले. काही कारणाने धर्मांतर केलेल्या लोकाना परत धर्मात आणण्याचा मार्ग प्रशस्त केला तो दयानंद सरस्वती यांनी! सगळ्या देशाला प्रेरणा देणारे 'वन्दे मातरम्' गीत प्रारंभ झाले ते त्या काळात. तो देशभक्तीचा स्वर होता. जगाच्या व्यासपीठावर 'आम्ही हिंदू आहोत' हे गर्जून सांगणारे स्वामी विवेकानंद हे याच कालखंडातले. 'स्वराज्य हा आमचा जन्मसिद्ध हक्क आहे' असे गर्जून सांगणारे टिळक याच कालखंडातले. सामान्य माणसाच्या अंतःकरणामध्ये देशभक्ती जागृत करणारे आणि या देशासाठी, स्वातंत्र्यासाठी मी काहीतरी करू शकतो अशा प्रकारची भावना जागृत करून सामान्य व्यक्तीला



जलतरण तलावाची पाहणी करताना



कोकणातील एकमेव सिंथेटिक रनिंग ट्रॅकवर

काहीतरी करायला लावणारे महात्मा गांधी याच कालखंडातले! हिंदू समाजाची सर्व प्रकारची दुर्दशा संपून हा हिंदू समाज शक्तिशाली झाला पाहिजे असा ध्यास घेणारे डॉ. हेडगेवार आणि पुरुषार्थाने, सगळ्या प्रकारच्या प्रतिकूलतेवर मात करत, 'एक नाही, आम्ही सात बंधू असलो तरी सातांनाही देशसेवेसाठी समर्पित केले असते' असे गर्जून सांगणारे स्वातंत्र्यवीर सावरकर याच कालखंडातले!

बाळ गंगाधर टिळकांना 'लोकमान्य' ही पदवी दिली कोणी? लोकांच्या हृदयामध्ये आपले स्थान निर्माण करून ते लोकमान्य झाले. कोठल्या विद्यापीठाने नाही, कोठल्या शासनाचे ते अवॉर्ड नाही, आज पुरस्कार मिळविण्यासाठी, मान्यता मिळविण्यासाठी लोक धडपडत असतात. विनायक दामोदर सावरकरांना स्वातंत्र्यवीर म्हटले कोणी? भारतरत्न वगैरे पदव्या नंतरच्या. दोन जन्मठेप

आनंदाने भोगणारा, स्वीकार करणारा माणूस! छातीवर कैद्याचा बिल्ला लावणारा वॉर्डर म्हाताराच होता, त्याच्या डोळ्यांमध्ये पाणी आले, पण सावरकर म्हणाले, 'पन्नास वर्षे हे राज्य टिकणार नाही.'

अशा तऱ्हेची एक परंपरा घेऊन १८५७ ते १९४७ या काळात या देशामध्ये या देशाच्या परिवर्तनाचा प्रारंभ झाला. त्या परिवर्तनाला गती देण्याचे काम या अनेक महापुरुषांनी केलेले आहे. लोकमान्य टिळक, स्वातंत्र्यवीर सावरकर हे त्यांचे प्रतिनिधी आहेत. जी पिढी या कालखंडात पोसली गेली त्या पिढीचे नाव टिळक आहे, त्या पिढीचे नाव सावरकर आहे!

आज आम्ही जेव्हा वर्तमानकाळाचा विचार करतो त्या वेळेला, त्या सर्व महापुरुषांचे स्मरण करत असताना त्या प्रेरणेने त्या मार्गाने चालण्याची आवश्यकता आहे. कोणताही देश उभा राहतो तो त्या



इंग्रजी माध्यमाच्या शाळेत पाहणी करताना



अटल टिकरींग लॅबमध्ये



रुग्णालयाची पाहणी

देशातील माणूस कसा आहे त्याच्यावर! बाह्य साधनांवरती देशाच्या प्रगतीचे मोजमाप करणारे लोक हे चुकीच्या दिशेने जातात. इस्राएल-अरब युद्धाच्या वेळी जेव्हा अगदी प्रखर युद्ध चालू होते त्या वेळी कोणीतरी विचारले की या युद्धात जिंकणार कोण? मग दोघांकडे शस्त्रे किती आहेत, सैनिक किती आहेत, भूमी किती आहे, बाहेरील देशांचा किती पाठिंबा आहे याचा संगणकावर हिशेब करून उत्तर आले की अरब जिंकणार! पण झाले उलटे! अरब कधीच जिंकले नाहीत. मग हे गणित चुकले कसे? मग तज्ज्ञांना मान्य करावे लागले की मानसिक शक्ती ही मोठी शक्ती आहे. कोणत्याही शस्त्राअस्त्रापेक्षा ती मोठी असते म्हणून इस्राएल जिंकला. भारताची मानसिक शक्तीही अशीच मोठी आहे! ती कोणी ओळखू शकत नाही. माणसाच्या जीवनाला वळण देणारे एक केंद्र असून चालत नाही तर समग्रपणे त्याचा विकास जर झाला असेल तरच ठीक, अन्यथा त्या शक्तीचा दुरुपयोग होतो, सदुपयोग होत नाही!

या ठिकाणी चाललेले जे काम आहे ते असे समग्र विचार करणारे आहे. इथे लहान मुलगा आला की तो केवळ कॉम्प्युटर आणि चार गोष्टी शिकून जाईल असे नाही तर या ठिकाणी सदुरूच्या प्रेरणेने पावन झालेले हे क्षेत्र आहे, तो मनावर संस्कारही घेऊन जाणार आहे! केवळ ऑलिम्पिकमध्ये पदक मिळवून आपण पुढे जावे अशी व्यक्तिगत आकांक्षा मनात धरून तो जाणार नाही, तर या ठिकाणच्या सगळ्या साधनांचा उपयोग करत भारताचा गौरव वाढला पाहिजे असा विचार करणारा युवक तयार होईल. कारण ही भूमी संतांची आहे, ही भूमी पुरुषार्थाची आहे, ही भूमी टिळकांच्या, सावरकरांच्या स्मारकांनी पवित्र होते आहे. हे म्युझियम नाही तर अशा प्रकारची ऊर्जा संक्रमित करणारे हे केंद्र आहे. त्यामुळे येथे आलेला एक सामान्य बालक किंवा उपचाराकरिता आलेली एक सामान्य व्यक्ती केवळ आरोग्य घेऊन जाणार नाही तर संस्कारही घेऊन जाणार आहे. समाजाला संस्कारांची आवश्यकता आहे,

समाजाला विचारांची आवश्यकता आहे. एवढेच नाही तर समाजाला कर्मप्रवणतेची आवश्यकता आहे.

श्वास घेणे हेसुद्धा कर्म आहे, झोप घेणे हेसुद्धा कर्म आहे, भूक लागली की खाणे हेसुद्धा कर्म आहे. पण मी माझा व्यक्तिगत स्वार्थ बाजूला ठेवून, माझ्या शक्तींचा उपयोग समाजाकरिता झाला पाहिजे, अशा प्रकारच्या समर्पक भावनेने कर्म करणारे लोक ही देशाची मोठी शक्ती असते. ती शक्ती या ठिकाणी केंद्रित झाली आहे. अशा प्रकारच्या केंद्रांची आवश्यकता आहे. आणि म्हणून आम्ही म्हणतो की 'मनुष्याचा विकास' हा शब्द बरोबर नाही, 'मनुष्याचा सर्वांगीण विकास' हा ही शब्द बरोबर नाही, मनुष्याचा समग्र विकास झाला पाहिजे. शक्ती, बुद्धी, ज्ञान, संस्कार अशा सगळ्या प्रकारानी तो विकसित झाला पाहिजे.

आणि ज्या समग्रपणाने त्याच्या व्यक्तिमत्त्वाचा विकास होणार आहे, त्याने तो आत्मकेंद्रीपणातून बाहेर आला पाहिजे. मनुष्याचा स्वभाव आहे की तो स्वतःपुरता विचार करतो. कोणी म्हणतात की निःस्वार्थी असावे, स्वार्थाचे बीज सगळ्यांच्या अंतःकरणात असते, शंभर टक्के निःस्वार्थी कोणीच नाही. एक गंमतीचे उदाहरण सांगतो. फोटो काढला, दुसऱ्या दिवशी तो हाती आला की पहिली नजर कोठे जाते? 'मी कोठे आहे?' आणि फोटो काढताना मी इकडे-तिकडे बघितले असेल तर मनात येते की फोटो चांगला आला नाही. कोणाचा फोटो चांगला आला नाही? फोटो तर चांगला आहे! हे स्वार्थाचे बीज आहे. आपण एस.टी.ने मुंबईहून सावंतवाडीला निघालेले असतो. चिपळूणला आपल्याला जायचे आहे. महाडजवळ ती बस बिघडली. मनामध्ये पहिला विचार काय येतो? कसेही करून चिपळूणपर्यंत बस गेली पाहिजे. आमच्या मनात असा विचार येत नाही की सावंतवाडीचे लोकही या बसमध्ये आहेत, बस सावंतवाडीपर्यंत गेली पाहिजे. या स्वार्थाच्या बीजामुळे अन्य कोणाचे नुकसान होत नाही हे खरे आहे, पण याच बीजाचे



बेसिक सर्जिकल स्किल्स लॅब मध्ये - सोबत डॉ. नाडकर्णी



पोषण होते आणि त्याचा वृक्ष तयार होतो त्या वेळेला; मी, थोडा विकास झाला तर मी आणि माझे कुटुंब, आणखी थोडा विकास झाला तर मी आणि माझे नातेवाईक या पलीकडे माणूस जात नाही.

मग विकसित समाजाचे लक्षण काय? विकसित समाजाचे लक्षण संपन्नता नाही, वैभव नाही, केवळ ज्ञानसंपन्न देश नाही तर जो समग्रपणे विचार करतो, सर्वांचा विचार करतो असा विश्वात्म भाव निर्माण झालेला आहे. म्हणून आपल्याकडे म्हटलेले आहे की 'आत्मवत् सर्वभूतेषु' मी जसा आहे तसा समोरचा माणूस आहे असा विचार करणाऱ्या माणसांचा देश विकसित देश म्हटलेले आहे. आणि तुमचे आमचे काम हे आहे की अशा ठिकाणी येऊन अशा महापुरुषांचे स्मरण करित असताना स्वार्थाच्या बीजाला खतपाणी मिळणार नाही याची काळजी आपण घेतली पाहिजे. ते मातीत गाढले गेले पाहिजे. पण ते गाढले जाईल की नाही माहित नाही. ते वर्षानुवर्षे मातीत पडून राहते, पुन्हा केव्हातरी बाहेर येऊ शकते. म्हणून आमचा संकल्प असा पाहिजे की मनामध्ये जे व्यक्तिकेंद्रित

बीज आहे ते नष्ट होईल.

मला नक्की आठवत नाही पण बहुधा बोरकरांच्या कवितेमध्ये असे म्हटले आहे, की ही तीर्थे बनली आहेत, तृप्तीची तीर्थे बनली आहेत, येथे येऊन तृप्त व्हावे! कशाने? शरीराने, मनाने, अंतःकरणाने, तृप्त व्हावे आणि तृप्त का व्हावे? तर दुसऱ्याला तृप्ती देणारा मी बनेन असे व्हावे! यालाच आपण व्यक्तिमत्त्वाचा समग्र विकास असे म्हटलेले आहे. अशा सर्व केंद्रांशी तुमचा-आमचा संबंध येणे हे आमचे भाग्य आहे. अशा प्रकारच्या केंद्रांना विकसित करणे ही सदुरुंची प्रेरणा आहे. अशोकराव ती गादी पुढे चालवीत आहेत, विकासराव आपल्या सर्व प्रकारच्या शक्तीचा उपयोग करित आहेत. अशा प्रकारच्या केंद्रांना भेट देण्याचे भाग्य मला लाभले, संधी उपलब्ध करून दिलीत याबद्दल आयोजकांना मनःपूर्वक धन्यवाद देतो. आपण माझे बोलणे शांतपणे ऐकलेत, तेसुद्धा या ठिकाणच्या केंद्राच्या भक्तीमुळे; त्या भक्तीला माझा नमस्कार!"



शिव-समर्थगड



शिव-समर्थ मंदिर

## भ.क.ल. वालावलकर रुग्णालय आणि संशोधन केंद्राला भेट



रुग्णालय परिसराची त्रिमिती प्रतिकृती पाहताना



रुग्णालयाला भेट



आंतररुग्ण विभागाला भेट



रेडिओथेरेपी विभागाला भेट



बेसिक सर्जिकल स्किल्स लॅब - सादरीकरण



बेसिक सर्जिकल स्किल्स लॅब - प्रात्यक्षिक

## श्री शिव-समर्थगड, श्रीसंत सीतारामबुवा वालावलकर समाधिमंदिर आणि श्रीस्वामी समर्थ - श्रीराम मंदिराला भेट



## भक्तश्रेष्ठ कमलाकरपंत लक्ष्मण वालावलकर ग्रामीण वैद्यकीय महाविद्यालय व रुग्णालय, रोगनिदान व संशोधन केंद्र



श्रीक्षेत्र डेरवण - ४१५६०६, ता. चिपळूण, जि. रत्नागिरी

दूरध्वनी : (०२३५५) २६४१४९ / २६४६३६ / २६४६३७ फॅक्स : (०२३५५) २६४१८१

ई-मेल : info@walawalkarhospital.com वेबसाईट : www.walawalkarhospital.com

### ॥ श्रीटिळकस्तवन ॥

लाजविलेंसि निज यशें धवलें त्वां सत्य हिमनगा तिलका ।  
संतत जनपदसेवार्पित तूं तुज कवि न गान गातिल कां? ॥१॥  
अनलस जनकार्यातें आर्यातें रक्षि शंभु टिळकातें ।  
शुक्लेंदुयशें लज्जित तेथें होतील ना कुटिळ कां ते ॥२॥  
स्वार्थास्तव ना केलें दुष्कृतिमंडन कदापि तिलकानें ।  
यत्कीर्तिश्रवणामृत दुर्लभ सज्जन सदा पितिल कानें ॥३॥  
जनसेवेस्तव झटतां झट कारी नेति बाल तिलकाला ।  
दुःसह छल सोसावा लागे या आर्य भालतिलकाला ॥४॥  
परी धीर धरी केसरि, सरि पार्था ना शरासनचि टाकी ।  
की 'केसरी' सरि जें पात्रत्व न तें 'सरांस' नचि टांकी? ॥५॥  
दृढ स्नेह असे जो जो राष्ट्रहितोद्युक्त त्यांशिं तिलकांचा ।  
राष्ट्रविघातक अरिच्या होती केसरिपुढें शिथिल कांचा ॥६॥  
प्रेमा ठेविति साधू इहलोकीं, देवता नभीं, तिलकीं ।  
यमदूत स्पर्शाया राष्ट्रहितेच्छू सतां न भीतिल कीं ॥७॥  
देवा तुझ्या हवालीं केला हा कीर्तिनीतिचा ठेवा ।  
व्हा वाली, स्तेनभयापासुनि ह्या रक्षुनी सुखें ठेवा ॥८॥  
गातो आर्यातें श्रीमयुरेशस्फूर्तिने 'विनायक' तो ।  
नायक तो जगताचा तिलकस्तवास मुदित आयकतो ॥९॥

– स्वातंत्र्यवीर सावरकर

(वयाच्या सतराव्या वर्षी स्वातंत्र्यवीरांनी केलेले काव्य)



### ॥ जयोऽस्तुते ॥

जयोऽस्तु ते श्रीमहन्मंगले! शिवास्पदे शुभदे  
स्वतंत्रते भगवती! त्वामहम् यशोयुतां वंदे ॥  
राष्ट्राचें चैतन्य मूर्त तूं नीती-संपदांची  
स्वतन्त्रते भगवती! श्रीमती राज्ञी तूं त्यांची  
परवशतेच्या नभांत तूंच आकाशीं होशी  
स्वतन्त्रते भगवती! चांदणी चमचम-लखलखशी ॥  
गालावरच्या कुसुमीं किंवा कुसुमांच्या गालीं  
स्वतन्त्रते भगवती! तूंच जी विलसतसे लाली  
तुं सूर्याचें तेज उदधिचें गांभीर्यहिं तूंच  
स्वतन्त्रते भगवती! अन्यथा ग्रहण नष्ट तेची ॥  
मोक्ष-मुक्ति हीं तुझींच रूपें तुलाच वेदांतीं  
स्वतन्त्रते भगवती योगिजन परब्रह्म वदती  
जें जें उत्तम उदात्त उन्नत महन्मधुर तें तें  
स्वतन्त्रते भगवती! सर्व तव सहकारी होती ॥  
हे अधमरक्तरज्जिते सुजनपूजिते श्री स्वतन्त्रते  
तुजसाठिं मरण तें जनन तुजवीण जनन तें मरण  
तुज सकल-चराचर-शरण चराचर-शरण  
भरतभूमिला दृढालिंगना कधिं देशिल वरदे  
स्वतंत्रते भगवती! त्वामहम् यशोयुतां वंदे ॥

– स्वातंत्र्यवीर सावरकर



मालक, मुद्रक, प्रकाशक : श्री. विकासराव वालावलकर यांनी मुद्रा, ३८३, नारायण पेठ, पुणे-३० येथे छापून भ.क.ल. वालावलकर ग्रामीण वैद्यकीय महाविद्यालय व रुग्णालय, रोगनिदान व संशोधन केंद्र, श्रीक्षेत्र डेरवण, जि. रत्नागिरी येथून प्रकाशित केले.

संपादिका : डॉ. सौ. सुवर्णा पाटील, संपादक मंडळ : सौ. शरयू यशवंतराव, श्री. श्रीकांत पराडकर